

130 години от обявяването на София за столица на Княжество България

София е тринадесетият по население град в Европейския съюз и носи името на Св. София. София на старогръцки език означава „Премъдрост Божия“. Според учените градът е основан преди повече от 2700 години. Тракийското племе серди се заселва около минералните извори, които се намират в центъра на днешна София и основава град Сердика.

София става столица на Княжество България по предложение на Марин Дринов 13 месеца след подписването на Санстефанския мирен договор на 3 март 1878 година, с който се слага край на Руско-турската освободителна война. Депутатите от Учредителното народно събрание избират града за столица на Княжеството град София на 3 април / 22 март – стар стил / 1879 г.

Причините за обявяването на София за столица са много, но важна роля изиграва фактът, че градът се намира в центъра на българските земи, обединявайки Мизия, Тракия и Македония, разпокъсани от Берлинския договор и че лежи на пътя, свързващ Европа и Азия. Освен това княз Дондуков, оглавяващ временното руско управление на освободената държава, премества своята резиденция от Пловдив в София и това до голяма степен предопределя и избора на бъдещата столица. София вече е политическият и административен център на Княжество България. Сред основните кандидати за столица били старопрестолният Велико Търново,

Пловдив – като най-големия български град по това време, крайдунавският Русе и пр

СОФИЯ СТАВА СРЕДИЩЕ НА БЪЛГАРСКИЯ НАУЧЕН И КУЛТУРЕН ЖИВОТ И СЕ ПРЕВРЪЩА В ГОЛЯМ ТЪРГОВСКИ И ИНДУСТРИАЛЕН ЦЕНТЪР

Преди обявяването на града за столица на Княжество България той е наброявал 11 649 жители, от които 56 процента българи, 30 процента евреи, седем процента турци и шест процента роми. В София по това време има две училища, 10 хана, 120 дюкяна и 3306 къщи. За много кратък период от време градът се превръща в голям търговски, банков и индустриален център с около 300 хил. души. Наред със строителството и институционализирането на

ведомства и обществени сгради се създават и нови квартали. Започва електрифициране и водоснабдяване, изграждане на транспортната мрежа и цялостно благоустройство. Тук се премества Българското книжовно дружество основано в Браила, което по късно става Българска академия на науките. Създават се и първите Висши учебни заведения и колективите на професионалните театри, опера, балет и др. Малко след Освобождението София става център на българския печат и важно средище на издателското и библиотечно дело. Гербът на София, който и до днес е на знамето на града, е създаден по случай участието на България в Световното изложение в Париж. На 29 март 1900 г. Софий-

ското градско общинско управление приема проекта на художника Харалампи Тачев, а на 24 април същата година той е утвърден с указ на княз Фердинанд. Единадесет години по-късно – през 1911 година е добавен и девизът на града – „Расте, но не старее“. Църковният празник „Св. мъченици София и трите ѝ дъщери Вяра, Надежда и Любов“, който се отбелязва на 17 септември.

ЕМБЛЕМАТИЧНИ СГРАДИ

Почти всички те са строени след Освобождението – Централната минерална баня, Халите, Львовият и Орловият мост, старата гара, Народното събрание, Софийският университет, старият хотел „България“, храмът „Св. Александър Невски“, паметникът „Цар Освободител“, осигурителното дружество „Балкан“. Първият градостроителен план на София е одобрен от княз Александър Батенберг на 22 декември 1879 г. Ето някои от сградите, посрещнали избора на София за столица дворецът, сградата на ул. „Московска“ 13, Църквата „Света София“, Ротондата „Свети Георги“, Археологическият музей.

ДВОРЕЦЪТ

Бившият царски дворец в София се намира в центъра на българската столица на площад „Княз Александър I Батенберг“. В двореца днес се помещават Националната худо-

жествена галерия и Националният етнографски музей. Преди сегашната сграда тук е съществувала друга постройка – конак, където преди Освобождението са се помещавали османска администрация и съдилище. Сградата е построена през 1873 г. от Мазхар паша. Когато първият български княз Александър Батенберг се настанил в нея, наложило се да опънат над леглото му здраво платно заради ронещия се таван. Единственото украшение на паянтовата сграда бил княжеският герб, окачен на средния балкон. Първата част на реконструкцията на двореца е струва около 3 милиона златни лева и приключва през 1882 г. Втората реконструкция е правена по времето на княз Фердинанд Сакскобургготски в периода 1894–1895 г., за които ангажира прочутия архитект Грюнгангер.

СГРАДАТА НА УЛ. „МОСКОВСКА“ 13

Тя е една от най-старите обществени сгради в София, построена преди Освобождението върху антични основи. От 1900 г. тя е училищна сграда на фонда „Василиади“. При създаването си Историко-филологическият факултет при Свободния университет (предтеча на СУ) я е ползвал. През 70-те години на миналия век в западното крило на сградата е настанена Трета вечерна гимназия, а останалите две крила се ползват за администрация на строителното управление София окръг. В последните три десетилетия в нея се помещават Институтът по социология и Центърът по тракология „Проф. Александър Фол“ към БАН. Фасадното ѝ оформление е в неоренесансов дух. През 1976 г. сградата е обявена за паметник на културата.

ЦЪРКВАТА „СВЕТА СОФИЯ“

Историята на Сердика е тясно свързана с храма „Света София“, посветен на Божията премъдрост. Храмът е най-древната светиня на града. Първият раннохристиянски храм е издигнат вероятно в началото на 4 век, недалеч от античната арена на Сердика. Най-старата по-голяма църква на същото място, чийто под с римски мозайки е запазен до днес, е базилика от средата на 4 век. След османското нашествие базиликата е превърната в джамия – издигнати са минарета и са унищожени уникалните стенописи (открити са следи на такива от XII век, предхождащи тези от Боянската църква). През 1818 г. и 1858 г. сградата пострадва сериозно от силни земетръси, минарето пада и сред турците се пуска мълвата, че са разгневили гяурския Господ и джамията е окончателно изоставена. Оцелялата част е превърната на склад. На 4 януари 1878 г. пред сградата с благодарствен молебен тържествено са посрещнати войските на руските освободители на генерал Гурко. След Освобождението църквата е оставена да се руши. Едва през 1910 ремонтират покрива ѝ, а 16 години по-късно и основно да реставрират.

РОТОНДАТА „СВЕТИ ГЕОРГИ“

По-стара от „Св. София“ е ротондата „Свети Георги“. Смята се за най-старата запазена сграда в града, построена по времето на император Константин Велики. Построена е от червени печени тухли, с усложнен симетричен план. Самата ротонда представлява централно куполно помещение с кръгъл план върху квадратна основа с полукръгли ниши в ъглите. През VIII век вече е православен храм, а осем века по-късно турците я преобръщат в Гюл джамия. Добавени били минаре, училище,

ни след смъртта му в 1494 година. По време на Руско-турската война (1877–1878) джамията е превърната в болница. В края на 1879 г. Министерството на народното просвещение настанява в нея временно Народната библиотека, чието официално откриване е на 2 март 1880 г. В останалата част от сградата настаняват Държавната печатница. От 1892 година в нея се помещава Националният археологически институт с музей. При бомбардировките над София през 1943 г. сградата сериозно пострадва. Музеят отново е открит за посещения през 1948 г.

погребан бил и висш мюсюлмански духовник. След Освобождението ротондата била санитарен склад, после седалище на гимнастическото дружество „Сокол“. Временно в нея приютяват тленните останки на княз Александър Батенберг, докато се довърши мавзолеят му. Запазени са във фрагменти 5 слоя стенописи.

НАРОДНИЯТ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ МУЗЕЙ

Буюк джамия (в превод *Голяма джамия*) е бивш мюсюлмански храм. Първото ѝ име според писмени сведения е **Коджа Махмуд паша джамия** или Джамията на великия Махмуд паша. Строежът на храма е започнат от великия везир Махмуд паша в 1451 и завършен 20 годи-

ЦЪРКВАТА „СВ. СЕДМОЧИСЛЕНИЦИ“

Сградата е построена през 1528 година като джамия по заповед на султан Сюлейман Великолепни върху имот на Рилския манастир с метох. При разкопки през 1901 година са открити останки от стар християнски храм от V–VI век и още по-старо светилище на Асклепий. След Освобож-

дението бившата Имарет джамиси е превърната в централен затвор и я наричат Черната джамия заради тъмния гранит, от който е направено минарето ѝ. При земетресение през XIX век то пада и джамията е изоставена. След Освобождението на България през 1878 година сградата е превърната във военен склад, а по-късно в затвор. През 1901 г. премиерът Петко Каревелов разпорежда джамията да бъде превърната в християнски храм. Две години по-късно храмът е осветен и приема името „Св. Седмочисленици“. До църквата е гробът на Каравелов и жена му Екатерина.

ГРАДСКАТА ГРАДИНА

Тя е най-старият парк в града, основан през 1872 г. През 1878 г. губернаторът на София – Алабин, предлага тя да бъде преустроена и разширена по планове на общинския архитект – чеха Антонин Колар. Заграждат я с ниска дървена ограда. Сред екстрите са алпинеум и малък воден кът, павилион за музиканти и слънчев часовник. На 4 април 1878 г. ѝ дават името „Александровска“, в чест на руския император Александър II. Градината е любимото място за разходки на народния поет Иван Вазов.

Румяна Кирилова

Снимки: архив

Дневникът на Иречек Първи впечатления от София

... След пладне навалихме се на другата страна на планината. Пътът от оттук до София е съвършено отвратителен, както изобщо бива пътуването по бившата османска държава. ...

Половин ден вървиш все между голи скали и блатисти пастбища между цел лабиринт еднообразни криволици, които омръзват на окоето да го гледа. По шосето срещаш тук-там ханища, защото селата са отдалечени и скрити от главните пътища. Малко като се слезе от връха, на лева страна се съгледва дълбоката долина на реката Искърчец: той се втича в големия Искър, който тук наблизко през непроходими скали и височини се отправя към Дунава. ...

Близко при полите на Стара-планина за пръв път видех пъстрите женски облекла на шопкините от Софийският окръг. Тоя ден бе неделя. Те са същите неизменени облекла, които описват старите пътешественици, Иван Дерншвам от Радчин (1553) в немският си журнал, и Des Hayes de Courmenin (1621), който прибавил и образа Шопката при своето печатано пътуване. Тя е облечена в тъмносиня дреха без ръкави, нашити с бразни орнаменти, жълти, червени и бели; с тежък кожен пояс, около педей широк, накачен със стари и нови пари, които на всяка стъпка звънтят като вериги. На ръцете се показват приятно обшитите ръкави на белата риза. Около шията съгледваш пак огърлици с пари и на ръцете тежки тучени гривни, които имат предисторическа форма. Момичетата ходят гологлави, с коса оплетена на много ситни редици, на които са окачени много редове пари. Жените покриват главите си с бели кърпи, отзад превързани, и са обути с бели чорапи и опънци. Много пъти съм се чудил как девойките ходят в най-лютата зима без кожух и в същите дрехи, както ходят и през летото, на софийският търг. Мъжете и жените носят голи кожуси.

Мъжкото облекло е бело като снег: то е направено от домашна вълна и състои от казайка и тесни бели гаши. Още мъжете носят широк чернотъмен пояс, на главата си черен калпак и са обути с опънци. Некой път носят малки фесове (особено момчетата) и синя римска туника, над която обличат черна връхна дреха е бело-сини обтоки. Типът на лицето както на мъжете, така и на жените нема особена привлекателност. Още на пътът ми се каза, че София не е друго, освен Лом или Берковица в голем формат. След осем часа влезохме в градът, на който къщите са ниски, направени от дърво и глина и при всяка и дюкян. Раздрусани по неравните улици, спрехме се пред един „хотел“, който с извънредната си нечистота превъсходствуваше всички ханища, що можах да видя от Лом до тука. ...

Сутринта (29 октомврий) излезох да разгледам местоположението. Пуснах се сам без съпроводник из лабиринта. Не видех друго, а само криви улици, между ниските, от дърво и глина направени къщи и на улиците непробродим кал, под който се скриваше лоший калдаръм. Излезох на едно тесно място, прилично на булевард, насадено с дърви, което е препълнено с орианталски малки дюкенчета, принадлежащи на испанските евреи, на които тук не само големата търговия, но и най-дребните занаяти (като стъкларство, правянието на разни потреби от тенекия и др.) е во ръцете. Имаше голема живост и по улиците ходяха множество хора в разнообразни облекла: селски, градски и чуждестранни.... Стори ми се, че единствените големи здания беха няколко стари, но великолепни джамии и разорените кервансарайи. Най-после пристигнах на една площадка, която почти цела е захваната от четвероъгълна новонаправена градина. На горната страна се намира една двоекатна къща, лицето на която има 23

прозорци. Стража стоеше на вратата и понеже по-добро нещо не бех видел, познах, че тя ще бъде княжеският палат. По-надолу в една улица видех едно големо дървено здание, украсено с български лев и с много бело-зеле-но-червени пряпорци. Приличаше на нашите привременни изложения и без съмнение то бе българският парламент. Скоро познах, че София е твърде пространен град, но и твърде неугледен, понеже от напуснатите турски домове не останало друго, освен кал, тъй като дървите им във време на войната били употребени за топливо....

Според най-новата статистика числото на жителите в София се въскачва на 25 000 души, от които 12 000 са мъжи. Турци има твърде малко; те се препитават със занаята. Евреите, които говорят развален испански език, размесен с арабски думи, са около 5500 души. Преди освобождението на земята, числото на българите в тоя град не било твърде големо. Едва сега всичко са преобърнало и на развалините на стария град основа се нова София. Една голема част от града вече е населена с български чиновнически семейства; с тех заедно тука се заселили много търговци и занаятчии, от които повечето са от Етрополско, Златишко, Самоковско и Македония. Освен това новородената тая источна Елдорадо привлекла и мнозина авантюристи както от изток, също и от запад. По тая причина София сега е станала съвършено космополитически град, с изглед чиновниковоенски. Тук са застъпени почти всички язици. На улиците, в гостилниците, по лавките слушаш да се говори български, турски, испански, руски, сърбски, ромънски, гръцки, френски, италиански и немски. Тук се намират тоже персийци и арменци. Че и на край града живеят в колиби и няколко стотини мюсюмански цигане, разбира се от само себе си, защото това е обичай на изток.

От друга страна, в тоя козмополитически град животът е спокоен, като на село. ... Повечето къщи са на един кат; турските къщи, както и новите, които се сега прават, са снабдени с градини или широки дворове. Старий град, а именно еврейский участък, прилича на лабиринт, с тесни и смрадливи улици, между твърде гъстите къщици, които застрашават пътника със своето падание. Новий град, който се строи сега, се простира оттук към юг, около княжеский палат, Св. София и Черна Джамия. Тука по улиците зимно време има кал до невервание, който се разлива из целий град като езеро и човек не може другояче да излезе из жилището си, освен с дълбоки ботуши. В това време София заслужава да се нарече „Българска Венеция“. Тъй като направата на къщата е твърде слаба и състои само от дърво и твърде тънък пласт недопечени тухли, разбира се, че вентилацията в тях е извънредна. Често през целата зима стояхме в стаята облечени с палта и писахме с ръкавици на ръце. Когато се топи снега, водата през потона капе в стаята. От тази страна тук животът е като в лагер. По причина на близките гори в София климатът не е топъл. ...

Положението на града е твърде влажно. Нигде не се съгледва скала. Целий град е основан върху наплав, който у потоците е разменен с диорит и селенит, които водата е принесла от Витоша. Летно време милиони жаби крякат цели нощи покрай потоците и градините в самий град; а по некой път тие певци посещават дори и стаите. ...

Животът в града, особено зимно време, по своето еднообразие и уединение от света, бива твърде стеснителен. Железници нема, плуването по Дунава престанва, телеграфните жици от големите снегове и ветрове често се прекъсват и пощата пристига само един път в седмицата, като принася цел куп вестници наведнаж. И търговията през зимата престава,

а стоките, що се намират на тържището, подскъпват. Разбира се, че който иде от запад, трябва да се снабди на година с много маловажни дреболии, които тук и милиони да дава, не може да намери. Околността не е без привлекателност. Макар и Софийското поле да е препълнено с големи села, по-големата му част не е друго, освен еднообразно пастбище. Тук нема место за расхождане пеше, но при това се намират твърде приятни и весели местоположения за тогози, който обича да езде на кон. Главното место за расходка на новософийците, Софийски Версайл или Потсдам, е селото, което първен се наричало Бали Ефенди и което преди два месеца се преименува на Княжево. То се намира 8 километръ на запад от града при входа между Лилин и Витоша, който през Радомирско води към изворите на Струма. Тук гледаш селски къщи, скромничко кафене с градина, топли извори, които се събират в един авуз, над който се извдига здание със свод, развалини от турски джамии и керван-сарай, и една запустела фабрика, дето Турция приготвявала облекло за своята войска. В неделя от пладне на съвсем откритото и лишено от сенка шосе ще срещнеш на кола, на коне или пеше големо множество от българската столица да отиват за това место. По-нататък от Княжево се намира друг топъл извор Иокара-Баня. Сега се прават мостове и садат алеи за украшение на тие расходки, които след години действително много ще заменат настоящий си див изглед.

За тия, които обичат уединение и странят от светските шумове, има широко поле за расхождане на кон в околността към планините, многобройните манастири и пресеката на Искъра. Най-привлекателно место е селото Драгалевци при полите на Витоша с манастир, основан в 14-то столетие от българский цар Ивана Александра, както става явно

от потвърдителний лист на сина му царя Шишмана, който е опазен и до днес в Зографский манастир на Св. Гора. Целото село е скрито в лес от стари кичести орехи, между които се извиват бистрите горски рекички. В неделя отдалеко слушаш гайди и еднообразни песни за хоро, и в селото на моравата съгледваш редове селски момци и моми да играят своето хоро, което прилича на сръбското – две крачки на една страна напред и една назад. Оттук по дължината и подножието на Витоша се отива кам Бояна, гдето в тесната стара църква „Св. Пантелеймон“ се съгледва опазений фресков образ на цар Константина Асеня и на неговите сродници от 1269 год.; в ближната долина до малкий водопад на стръмния конус се намират останките на старобългарската крепост Бояна, която била е обсаждана от гърците в 1015 год. Тук природата е твърде весела. В юний ливадите при планината приличат на тихо море, което от време на време се вълнува от пресний и хладен ветър. Долу гледаш Софийското поле в своите разношарени сеитби: отсам – ниви пожълтели и се готвят за жатва, отвъд бела София жътварът пъргаво жъне, а тук при полите на планината всичко е още зелено и весело. Стадата, планински вълнести коне, волове и крави пасат по страните на великата Витоша. Орлите прехвъркат от планината до града и наедно с малката Витошка мечка привличат немвродовите обожатели на лов. В полето и около му не виждаш лозя. Местните жители уверяват, че тук лозя не могат да станат по причина на студений климат. Но самото име Горний и Долний Лозен на Самоковский път и турското название на могилата Курубаглар (сухи лозя) при самий град потвърдяват, че тук имало лозя и че постепенно били занемарени, или пък, че от исчислениято на лесовете климатът станал твърде сурав и непостоян.